

8

Uddannelsespartnerskabet for Folkeoplysning

Dette kapitel afspejler arbejdet i Uddannelsespartnerskabet for folkeoplysning, bestående af repræsentanter fra følgende organisationer som bakker op om nedenstående visioner, løfter og anbefalinger:

- Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF)
- Danmarks biblioteksforening
- Danske Museer
- Dansk Folkeoplysnings Samråd (DFS)
- Den danske Unesco Nationalkommission
- Folkehøjskolernes Forening i Danmark (FFD)
- Fora
- Folkeligt Oplysningsforbund (FOF)
- Liberalt Oplysningsforbund (LOF)
- RCE Danmark – Forum for Uddannelse for Bæredygtig Udvikling
- Verdens Bedste Nyheder

Spejderne og DGI har ligeledes bidraget med eksempler på deres bæredygtighedsindsats.

Mange andre organisationer ville også være relevante at inddrage. Det vil ske i anden fase.

I første omgang har partnerskabet set det som sin opgave at forholde sig til folkeoplysende aktiviteter, målrettet voksne og unge.

Indledning

Alle mennesker skal med stor hast både tilpasse sig fundamentalt nye levevilkår og gerne samtidig tage et medansvar for den grønne omstilling. Folkeoplysningen ser det som sin opgave at være med til at sikre, at ingen lades tilbage på perronen. At alle, også uden for det etablerede og formelle uddannelsessystem, får adgang til viden og kompetencer, som gør dem i stand til for det første at adressere de bæredygtighedsudfordringer, deres hverdag byder på. For det andet at deltage i den demokratiske samtale om, hvordan vi skal leve med hinanden – set i lyset af Verdensmålene og de problemstillinger, som Verdensmålene omfavner.

Folkeoplysningen er ikke bare egnet, men skabt til at drive folkelig forandring og har gjort det siden Grundloven skabte forudsætningen for det danske civilsamfund med forsamlingsfriheden og borgernes frie ret til at stifte foreninger. Siden sidst i 1800-tallet spirede andelsforeninger, landboforeninger, fagforeninger, foredragsforeninger og folkehøjskoler frem - de fleste med folkeoplysning og undervisning på programmet. Efter 2. verdenskrig blev de nye oplysningsforbund stærkere, og den samlede folkeoplysning fik for alvor en rolle i at agere bolværk mod fanatisme. Demokratisk dannelse blev svaret på at realisere et nationalt, helhedsorienteret borgerideal. For fredens og fremtidens skyld. (se bilag *Om folkeoplysningens historie* bagerst i kapitlet)

Med afsæt i folkeoplysningens historie og værdier og bl.a. delmål 4.7 i Verdensmålene:

“Inden 2030 skal vi sikre, at alle elever og studerende opnår den viden og de evner, de behøver for at støtte op om bæredygtig udvikling. Det inkluderer blandt andet uddannelse i bæredygtig livsstil, menneskerettigheder, ligestilling mellem kønnene, promovning af en fredelig og ikke-voldelig kultur, verdensborgerskab samt påskønnelse af kulturel diversitet og kulturens bidrag til bæredygtig udvikling”⁴⁵.

vil folkeoplysningen mange aktører således være med til at sikre alle borgeres livslange læring – teoretisk og praktisk - inden for bæredygtighed, sammenfattet i begrebet bæredygtig dannelse.

Folkeoplysningen kan og vil understøtte dannelsen af mennesket, så det kan relatere sig til andre mennesker og den omkringliggende natur. Bæredygtig dannelse⁴⁶ er en relativt ny opgave for folkeoplysningen, som der er behov for at blive klogere på, hvis bæredygtighedskriserne skal overvindes.

“Og han har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kært”, skriver Grundtvig i “Nu skal det åbenbares” (1834)

Grundtvig mener hermed, at vi ikke bliver klogere på noget, før vi har det kært. Følelser og hjerte, fantasi og forestillingskraft er derfor helt afgørende i erkendelsesprocessen. Eller kogt ned: Hvis vi skal redde klimaet eller biodiversiteten, må vi lære at elske flora og fauna, som vi elsker os selv og hinanden. Der må finde en genfortryllelse sted, så naturen ræsonnerer i os. Giver genkendelse og glæde. Derfor er det ikke nok at præsentere borgere – elever, deltagere, kursister - for tekniske løsninger på klimaproblemet. For at løsninger bliver noget, som vi vil bruge eller kæmpe for bliver implementeret, skal de give mening. Vi skal have det, teknikken kan hjælpe med at løse, kært.

---

⁴⁵ Under mål 12, **Vi skal sikre bæredygtigt forbrug og produktion**, står der i delmål 12.8: Inden 2030 skal vi sikre, at mennesker overalt har den relevante viden og bevidsthed til at fremme bæredygtig udvikling og leve deres liv i harmoni med naturen.

Under mål 16, **Vi skal støtte fredelige og inkluderende samfund**, i delmål 16.10: Vi skal sikre offentlig adgang til information og beskytte de fundamentale frihedsrettigheder. Det skal ske i overensstemmelse med national lovgivning og internationale aftaler.

Danmark er altså både forpligtet gennem Rio og Paris aftalerne til at oplyse befolkningen omkring klimakrisen og mere generelt i forhold til bæredygtighed og Verdensmål, er vi forpligtet gennem flere mål og delmål, at der sikres offentlig adgang til information.

⁴⁶ Jeppe Læssøe: Bæredygtig dannelse er et begreb i tiden, som ikke har én eksakt betydning i og med, at dannelse historisk har udviklet sig til et flertydigt begreb, ligesom bæredygtighed tilsvarende er et flertydigt begreb. I forhold til de klassiske humanistiske dannelsesforståelser må bæredygtig dannelse ses som en udvikling af dannelsesbegrebet med betoning af natur-menneskeforholdet samt de almene og historisk-aktuelle spændingsforhold, som kendetegner vores tids udfordringer med at sikre en bæredygtig udvikling.

Folkeoplysningen ønsker derfor at være med til at sikre, at følelser og fantasi igen får plads i det læringslandskab, som skal danne klangbund for den bæredygtige omstilling.

Folkeoplysningen vil søge at skabe de bedst tænkelige rammer for at blive samfundets eksperimentarium i udvikling af bæredygtig dannelse, som når alle mennesker, både deres hjerte og hjerne.

I det arbejde vil vi række ud til hele kunst- og kulturlivet og sammen med det udvikle metoder, der opildner og understøtter lysten til at få viden og kompetencer i forhold til den bæredygtige omstilling. Håbet er at nære håbet. Finde tilgange til uddannelse og dannelse i bæredygtighed, som styrker troen på, at man selv kan forandre. Håbet er dermed også, at partnerskabet for folkeoplysning kan inspirere de øvrige UBU-partnerskaber i udviklingen af pædagogiske tilgange, som styrker handlekompeterencer og giver håbløsheden baghjul. Og som styrker sammenhængskraften på tværs af generationer, sociale og kulturelle skel.

Folkeoplysningen vil på den baggrund fortsat arbejde på at imødegå skævvridningen i adgang til uddannelse og kompetencer til fordel for større lighed i uddannelse, jf. også Reformkommissionens arbejde og anbefalinger.

Folkeoplysende aktører

Der er mange forskellige folkeoplysende aktører i Danmark, ud over dem, der er repræsenteret i det nuværende UBU-partnerskabet.

Lidt forenklet kan aktørerne opdeles i to brede kategorier. I den ene er dem, der i deres formålsbeskrivelse og virke har folkeoplysning som en hovedaktivitet, og i den anden gruppe, finder vi aktører, som ikke eksplicit beskriver sig selv om en del af den folkeoplysende tradition, men som agerer ud fra den folkeoplysende tradition i deres aktiviteter.

I den første kategori hører de klassiske folkeoplysende aktører til. Det er dem, vi kender som en del af *de folkeoplysende skoleformer* og *det folkeoplysende foreningsliv*. I forhold til skoleformerne, så er det bl.a. højskoler, aftenskoler, daghøjskoler, efterskoler, frie fagskoler, og ungdomsskoler. Her er fællesskab, deltagelse og læring i fokus. Det folkeoplysende foreningsliv, som er ganske mangfoldigt set i lyset af aldersgrupper og aktiviteter, kan man lidt groft inddele i sagsorienterede foreninger, som brænder og arbejder for en bestemt sag, og de kulturelle foreninger, der er optaget af at engagere deltagere i kunst, musik og kultur. Under Folkeoplysningsloven findes derudover organisationer, organiseret under Dansk Ungdoms Fællesråd (f.eks. Spejderbevægelsen) og alle Idrættens foreninger under DIF/DGI.

Udover de mere klassiske folkeoplysende skoleformer og foreninger, findes der et utal af andre civilsamfundsaktører, som agerer med udgangspunkt i en folkeoplysende tilgang med fokus på demokratisk samtale, inddragelse og ofte med et ønske om at engagere og forandre samfundet i en mere bæredygtig retning via folkelig deltagelse. Eksempler på disse er Deltager Danmark, NOAH, Kommunerne, Folkemødet på Bornholm, Naturmødet i Hirtshals, Kulturmødet Mors, m.fl.

Partnerskabets ambition

Partnerskabet for folkeoplysning vil være med til at sikre, at alle mennesker får kompetencer og mod til at deltage i den bæredygtige transformation af samfundet.

De folkeoplysende organisationer er således parate til at investere en del af deres frihed i udvikling af folkeoplysning og dannelse til fordel for en bæredygtig udvikling for alle borgere, idet understøttelse af demokratiet altid har været folkeoplysningens hovedopgave.

Det indebærer, at partnerskabet:

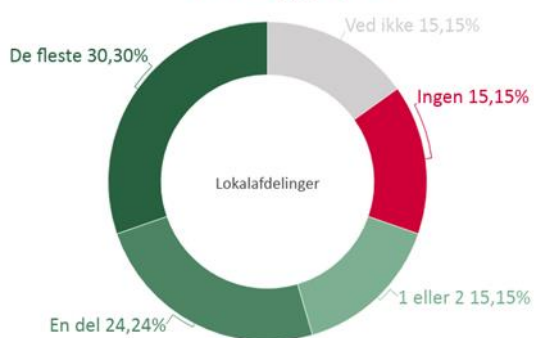
- vil række ud til de mennesker, som ikke er en del af det formelle uddannelsessystems UBU-aktiviteter i form af oplysningsinitiativer, som opildner og bevidstgør.
- vil undersøge, hvorledes folkeoplysningens nuværende aktiviteter i endnu højere grad også kommer til at omfatte bæredygtig dannelse.
- vil igangsætte vidensudvikling i form af forskning i eksisterende aktiviteter og nye eksperimenter – med henblik på at blive klogere på, hvordan vi underviser og oplyser i bæredygtighed på en måde, der appellerer til både hoved og hjerte.
- vil dele vores viden med de øvrige UBU-partnerskaber om, hvorledes nye målgrupper nås, og hvordan vi mest effektivt underviser i – og oplyser om – bæredygtighed.

Folkeoplysningens hidtidige indsats for en bæredygtig udvikling

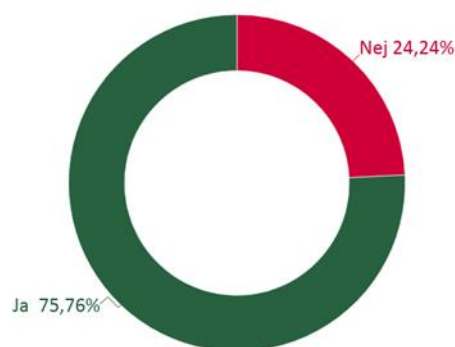
I foråret 2020 gennemførte Dansk Folkeoplysnings Samråd (DFS) en pilotundersøgelse med henblik på at få et første indblik i, hvilke folkeoplysende organisationer, der arbejder med bæredygtighed. Se grafikken nedenfor.

Flere af organisationerne forklarer, at bæredygtighed ligger i deres DNA, og at de har arbejdet med det længe før nogen havde tænkt på FN's Verdensmål.

Andel af folkeoplysende organisationers lokale skoler og foreninger, der arbejder med bæredygtighed:

Folkeoplysende landsorganisationer, der arbejder med bæredygtighed:

Det står også klart, at både forståelsen af bæredygtighed og tilgangen til arbejdet er forskellig i de forskellige dele af folkeoplysningen. For nogle handler bæredygtighed om omlæggelse af forbrug og produktion, for andre om sameksistens på tværs af forskellige kulturelle baggrund. Og for andre om mental trivsel. Desuden svarer flere, at bæredygtighedsbegrebet - særligt i forhold til FN's Verdensmål 4 om kvalitetsuddannelser, rammer direkte ind i deres virkes kerneydelse, som drejer sig om at investere i menneskers trivsel, specielt i forhold til udsatte grupper i samfundet.

Vi ser også en tendens til, at stadigt flere organisationer arbejder med at institutionalisere bæredygtighed gennem det strategiske og politiske arbejde, hvilket kan være en indikator på, at omfanget er stigende. F.eks. vedtog Dansk Folkeoplysnings Samråd, strategien "Bæredygtig Folkeoplysning" i 2020. Strategiens formål er bl.a. at anspore og inspirere DFS' 37 medlemmer til at fokusere mere på bæredygtighed.

Neden for en gennemgang af de enkelte organisationers arbejde med UBU:

Højskolerne

For Foreningen af Folkehøjskoler i Danmark (FFD) er bæredygtighed et strategisk indsatsområde og ca. 40% pct. af højskolerne er med i foreningens bæredygtighedsnetværk. En intern undersøgelse lavet af FFD-viser, at knap 90 % af landets folkehøjskoler udbyder fag i eller omkring bæredygtighed. (Grønne fag slår rødder i højskoleskemaet, 12.04.2021). FFD har også gennemført et pilotprojekt om bæredygtig dannelse på højskolerne. Undersøgelsen er kvalitativ og giver et interessant indblik i en række højskolelæreres forskellige tilgange til og erfaringer med at arbejde med bæredygtig dannelse. Desuden viser en spørgeskemaundersøgelse blandt eleverne på de 8 involverede højskoler, at selvom eleverne ikke vælger højskole ud fra interesse i bæredygtighed, så er det vigtigt for dem, at deres højskole har fokus på bæredygtighed. (Kilde: Notat om Udviklingsprojektet Bæredygtig Dannelse - fase 1, januar 2022)

Aftenskolerne

Alle fem landsdækkende oplysningsforbund, DOF, AOF, FOF, LOF og Fora, arbejder med bæredygtighed som et strategisk indsatsområde i større eller mindre grad på forbundsniveau og i

samarbejde med deres respektive aftenskoler og medlemsforeninger. Alle fem oplysningsforbund indgår i Dansk Folkeoplysnings Samråds bæredygtighedsnetværk

At bæredygtighed er et fokusområde, er blandt andet kommet til udtryk ved afholdelse af udviklingskonferencer, fællesmøder, landsmøder og events f.eks. på Folkemødet om emnet samt igangsættelse af udviklingsprojekter. For, der er det oplysningsforbund, der pt. har haft mest fokus på indsatsen, har bl.a. udarbejdet og vedtaget bæredygtighedsprincipper for forbundets arbejde samt en bæredygtighedspolitik, der beskriver værdier og ambitioner på området. Arbejdet implementeres gennem et bæredygtighedsnetværk.

Mange af aftenskolerne arbejder i forskellige grader konkret med bæredygtighed i forhold til deres aktiviteter. Enkelte aftenskolers formål tager direkte afsæt i en bæredygtig udvikling, og andre arbejder med det i forhold til gennemførelse af ofte fondsfinansierede udviklingsprojekter inden for området. Dertil er der fokus på indsatsen i forhold til afholdelse af undervisningstilbud, foredrag og debatter. Det kan f.eks. være aktiviteter med emner om, hvordan man som "almindelig" borger kan være med til at understøtte indsatsen, eller faghold som f.eks. madlavning og tøjdesign, hvor bæredygtighedselementet er indtænkt.

Bibliotekerne

Bibliotekerne arbejder lokalt og nationalt med dels at skabe adgang til viden om Verdensmålene, dels med at understøtte, at borgerne rent faktisk kan anvende den i form af deciderede uddannelsesforløb, udstillinger, foredrag etc.

Arbejdet berammes af bibliotekernes Verdensmåls erklæring www.db.2030.dk og biblioteksnetværket DB2030. Et arbejde, som blandt andet har ført til ansættelse af en Verdensmålskoordinator, der er med til at binde de mange forskellige indsatser sammen, herunder en fondsstøttet Verdensmåls certificering af de enkelte bibliotekers arbejde med inddragelse af borgerne i Verdensmålsarbejdet.

Museerne

Museer er opstået på folkeligt initiativ og har rod i folkeoplysningstraditionen. Derfor er bæredygtighedsdebatten, og løsninger på tidens udfordringer, en aktiv del af et engageret kunst-, kultur- eller naturhistorisk museum, og hvad enten det er et museum på lokalt eller på nationalt plan. Museernes egenart er genstande, udstilling, dyb viden og aktiviteter - og er et fortræffeligt sted for både læring og fordybelse. Ikke mindst museernes samfundsengagement, i et kunstnerisk eller historisk perspektiv, betyder i disse år et væld af aktivitet, der inddrager bæredygtighedsaspekter og aktivistisk stillingtagen.

DGI

DGI ønsker at være en organisation, som konkret gør noget ved Verdensmålene. DGI vil derfor gøre sig tilgængelig og deltage i udviklingsprojektet for de Verdensmål, som er relevante i forhold til organisationens mission og vision.

DGI vil igennem sine aktiviteter arbejde for at sikre bæredygtig udvikling for både mennesker og for klimaet på en balanceret måde. En balanceret tilgang betyder, at vi skal tænke os om, og vælge de løsninger som samlet set fremmer bæredygtigheden og vores formål mest muligt. Samtidig skal DGI bruge sin viden om adfærdsdesign til at gøre det naturligt at vælge de mest bæredygtige løsninger i vores arbejde. Endelig har DGI en opgave i at inspirere borgere, medlemmer, foreninger, kommuner og andre til at agere mere bæredygtigt på DGI's kerneområder. Det kan

f.eks. ske ved at bruge vores relationer og vores kommunikative platforme til at fortælle om de tiltag, DGI sætter i værk, som kan være med til at gøre en forskel for en bæredygtig udvikling.

Spejderne

Spejderne arbejder både med bæredygtighed organisationsmæssigt og i forhold til natur-og friluftsliv. Spejdernes formål er at skabe initiativer, der gør børn og unge beredt til livet gennem fællesskab, friluftsliv og udfordringer.

Foreningen Spejderne arbejder efter de værdier, der samler spejderkorpserne, herunder at "efterlade denne verden en lille smule bedre, end vi fandt den". Det skinner igennem i verdensspejderbevægelsens motto: "Creating a Better World" og dermed også i alt det, vores mange spejdergrupper laver hver eneste uge gennem deres aktiviteter.

Unesco

Den danske Unesco Nationalkommission har som opgave dels at oplyse om Verdensmålene, dels at rådgive regeringen i spørgsmål relateret til de Verdensmål, som ligger inden for områderne videnskab, kultur, kommunikation og medier. I den sammenhæng har kommissionen blandt andet understøttet etableringen af Verdensmålsskoler. Verdensarvsstederne, beskyttet af verdensarvskonventionerne, Geoparkerne og Biosfære Møn er ligeledes Unesco-aktiviteter med stor fokus på oplysning om Verdensmålene. Flere uddannelses- og forskningsinstitutioner har etableret Unesco-ambassadører, som bidrager til oplysningen om Verdensmålene.

Ressourcer og styrker

Dannelsestraditionen, den brede folkelige forankring og den relativt frie lovgivning er nogle af folkeoplysningens styrker i forhold til UBU:

Dannelsestraditionen

Folkeoplysningen har en lang dannelsestradition (som beskrevet kort i indledningen og i *Om folkeoplysningens historie* bagerst i kapitlet), og har opøvet kompetencer til at arbejde med dannelse af det hele menneske, hvilket er nødvendigt i indsatsen for at få flere til at ændre vaner og bidrage til bæredygtig udvikling.

Folkeoplysende aktører har rammer, ressourcer og traditionen til at opøve de nøglekompetencer, som borgerne har brug for at leve et godt liv. Det er blandt andet kompetencerne til at kunne forestille sig anderledes fremtider, til kritisk tænkning og til at kunne overskue barrierer og muligheder samt planlægge og gennemføre handlinger, der fremmer bæredygtig udvikling. Det er kompetencer, som ikke kan formidles i en folder eller i en onlinekampagne, men som kræver pædagogiske rum, hvor der kan arbejdes grundigt og fordybet med det hele menneske.

Folkelig forankring, rækkevidde og mangfoldighed

Dansk Folkeoplysnings Samråd estimerede i 2019, at der var 1,8 mio. deltagere i folkeoplysende aktiviteter indenfor skoleformerne folkeuniversiteter, aftenskoler, højskoler, daghøjskoler,

efterskoler, frie fagskoler og ungdomsskoler. Dertil kommer de mange borgere, som benytter sig af bibliotekernes og museernes folkeoplysende tilbud. Folkeoplysning har således rækkevidde og en stærk folkelig forankring, hvilket gør den til en ideel platform for det videre arbejde med UBU for den voksne del af befolkningen.

Folkeoplysningen er samtidig mangfoldig og åben. De folkeoplysende organisationer og foreninger er til stede i alle dele af landet med mange forskelligartede tilbud. I folkeoplysningen skabes der rum for dannelse og læringsfællesskaber for blandt andet den majoritet af voksne danskere, som ikke længere er en del af det formelle uddannelsessystem.

Vi har erfaring med mobilisering og pleje af lokale frivillige kræfter, hvilket i samspil med vores rækkevidde og kompetencer inden for arbejdet med det hele menneske, giver folkeoplysningen en god mulighed for at spille en afgørende rolle i arbejdet med UBU.

Lovgivningen

Vi anser også folkeoplysningens juridiske rammer som en ressource for UBU, da de giver store frihedsgrader til det folkeoplysende felt. Såvel folkeoplysningsloven som højskole-, museums-, og biblioteksloven er kendetegnet ved at være rammelovgivninger.

Det særlige ved lovgivningen på folkeoplysningsområdet er således, at den hovedsagelig er formålsdrevet. Formålsparagrafferne sætter ikke konkrete læringsmål for viden eller kompetencer, men drejer sig i højere grad om at sætte rammer for, at den frie folkeoplysende virksomhed kan udfolde sig i den retning forening, skole eller institution ønsker. For at opnå tilskud under f.eks. folkeoplysningsloven, er den folkeoplysende virksomhed blot bundet af, at aktiviteten bygger på demokrati, grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, samt fællesskab.

Det betyder, at folkeoplysningen har en ganske unik position for UBU i forhold til andre uddannelsesområder inden for det formelle uddannelsessystem. Folkeoplysningen har med andre ord rammer, der skaber et gunstigt miljø for at eksperimentere og skabe nye metoder og løsninger, også når det gælder uddannelse og dannelse i bæredygtig udvikling.

Eksempler fra eksisterende praksis

For at afdække omfanget og dybden hvormed, der bliver arbejdet med bæredygtighedsbegrebet i de folkeoplysende aktiviteter, har vi indsamlet en række gode eksempler, der viser mangfoldigheden i, hvordan der arbejdes med forskellige metoder og målgrupper, enten lokalt eller landsdækkende. Disse eksempler er på ingen måde en udtømmende liste af folkeoplysende aktiviteter; ej heller inkluderer det eksempler fra foreninger, demokratiske virksomheder, kommuner eller public-service medier, som oplagt kunne have været en del af denne eksempelfafdækning. Derfor vil et næste skridt i partnerskabets arbejde være at række ud til andre aktører (beskrevet ovenfor i afsnittet: aktører), der ikke traditionelt eller organisatorisk betegnes som folkeoplysende hovedaktører, men som bruger folkeoplysning som tilgang i deres aktiviteter.

Eksemplerne viser med al tydelighed, at der sker meget på feltet, idet aktiviteterne spænder vidt i forhold til både formål, størrelse, målgrupper, budgetter, etc. Der er foreninger, som har en ganske professionel tilgang med ansatte bæredygtighedskonsulenter, medens andre arbejder mere græsrodsorienteret.

Helt i tråd med den folkeoplysende tradition er et centralt element i mange af aktiviteterne *handlingsaspektet*. Flere projekter indeholder en eksplicit ambition om at skabe nye handlemuligheder på et oplyst grundlag, så borgere via ændrede handlinger kan bevæge lokalsamfundet i en mere bæredygtig retning.

Kapitlet afsluttes med eksempler på partnerskabets nuværende aktiviteter inden for UBU.

Forskning i UBU på folkeoplysningsområdet

I Danmark har vi kun to forskere, som eksplicit beskæftiger sig med UBU på folkeoplysningsområdet. Det drejer sig om lektor Jonas Andreasen Lysgaard og professor emeritus Jeppe Læssøe, begge fra DPU/Aarhus Universitet. Hertil skal tilføjes, at de begge ikke udelukkende beskæftiger sig med UBU indenfor folkeoplysningen, hvilket ikke mindst skyldes, at det har været og er meget svært at skaffe forskningsmidler.

Aktuelt har Jonas Andreasen Lysgaard andel i et projekt om bæredygtige klimavenlige rejser, bevilget af Det Frie Forskningsråd, hvori uddannelse og folkeoplysning er et aspekt. Genstandsfeltet er bl.a. unge højskoleelever og deres overvejelser og praksis omkring rejser. De to forskere var frem til februar 2022 vejledere på et pilot-projekt om bæredygtig dannelse på højskolerne under FFD. Hovedprojektet afhænger af, om det lykkes at opnå en bevilling til det.

Ud over de to ovennævnte forskere, findes der forskere som ikke eksplicit regner sig som forskere i folkeoplysning og bæredygtig udvikling, men som udfører forskning i fremme af borgerdeltagelse i bæredygtig udvikling, hvori social læring udgør et mere eller mindre udtalt perspektiv, hvorfor det kan siges at være forskning af relevans for UBU på folkeoplysningsområdet. På Roskilde Universitet er det lektorerne Jonas Egmos og Annika Agger. På Aalborg Universitet er det lektor Birgitte Hoffmann. På Københavns Universitet Stefan Gaarsmand Jacobsen, der også er leder for KUs humanistiske klimacenter. Det fremgår dog ikke af deres hjemmesider, at de aktuelt er i gang med empiriske forskningsprojekter af relevans.

Det danske studentehus i Paris overvejer et forskningsprojekt om bæredygtig dannelse, set i lyset af huset mangeårige arbejde med at danne unge som verdensborgere. I de senere år har huset blandt andet gjort en stor indsats i forhold til den fysiske ramme og et antropologistudie for at undersøge, hvorledes Huset bedst inspirerer de unge til at tage ansvar i forhold til natur og klima. Det videre projekt afhænger af, at der findes midler.

Inden for biblioteksforskningen er der aktuelt et forskningsprojekt relateret til bæredygtighed, nemlig det nordiske projekt 'Upscale' som handler om bibliotekers muligheder for at fremme

bæredygtigt forbrug gennem lokale delingsordninger. Fra Danmark medvirker Henrik Jochumsen fra Københavns Universitet.

Set i lyset af folkeoplysningen som et mangeartet og omfattende felt, er empirisk forskning i UBU indenfor dette felt yderst begrænset, grænsende til ikke eksisterende.

Barrierer

Der er mange på folkeoplysningsområdet, som brænder for uddannelse for bæredygtig omstilling, men samtidigt er der også en oplevelse af, at opgaven er kompleks at løse af flere grunde. Her har vi fremhævet fire centrale barrierer:

- Motivation af centrale og lokale aktører på alle niveauer
- Behov for efteruddannelser
- Behov for mere viden om UBU for voksne
- Politisk fokus og støtte

Motivation af centrale og lokale aktører på alle niveauer

Folkeoplysningens frie rammer og stærke lokale forankring er en stor styrke, men de er samtidigt barrierer i arbejdet med UBU, hvor vi ønsker at mobilisere hele det folkeoplysende område omkring én fælles sag på kort tid.

Den høje grad af frihed og autonomi blandt folkeoplysende aktører, gør det til en kompleks opgave at påvirke, hvad der skal undervises i og hvordan, uden at stække ejerskabet og engagementet lokalt. Det gælder på tværs af foreninger og forbund, men især i de afdelinger, hvor arbejdet hviler på frivillige kræfter.

Motivationen skal skabes på alle organisatoriske niveauer, for at indsatsen kan lykkes. Ledere på nationalt, regionalt og lokalt niveau skal prioritere og bakke op om indsatsen med UBU i en hverdag, hvor andre dagsordener kan synes mere nærværende end klimakrisen, hvis konsekvenser for nuværende synes længere væk i tid og rum. Det kan f.eks. være problemer med lokaler, rekruttering af frivillige, at tiltrække deltagere til næste sæson osv.

De lokale aktører er ligeledes vigtige. De er det udførende led i arbejdet med UBU. Det er de ansatte og frivillige i den enkelte forening, skole, bibliotek eller museum, som har den direkte kontakt til folkeoplysningens mange brugere, og som skal facilitere den undervisning, som er nøgleelementet i arbejdet med UBU. I dele af folkeoplysningen er underviserne i høj grad med til at præge, hvad der undervises i og hvordan, men for underviserne kan bæredygtighed opleves som noget, der truer tiden til det, de føler sig kompetente til, fortrolige med og som de værdsætter. Derfor er det afgørende at arbejde med at give dem både lyst og kompetencer til at sætte UBU på skemaet.

For at lykkes med at styrke UBU på folkeoplysningsområdet, skal vi engagere os i den opgave, der består i at gribe og styrke det ledelsesmæssige og lokale engagement, og samtidigt præge det i retningen af mere og bedre arbejde med UBU.

Behov for efteruddannelser

Bæredygtighed kan af forskellige årsager være vanskeligt at indarbejde i sin undervisning, og derfor er der behov for udvikling af efteruddannelser, som kan klæde undervisere godt på til opgaven.

Manglen på entydige svar om, hvad der er rigtigt og forkert at gøre i arbejdet med bæredygtighed, kan være en barriere i forhold til at tage emnet op i sin undervisning. Som underviser skal man pædagogisk føle sig klædt på til at undervise i problemstillinger præget af kompleksitet, usikkerhed og dilemmaer. Her vil det være gavnligt at udvikle efteruddannelses tilbud til ledere og ikke mindst undervisere på det folkeoplysende område.

Der er behov for at udvikle efteruddannelses tilbud, som kan give underviserne redskaber til at adressere den demotivation, som kan opstå i arbejdet med bæredygtighed, fordi det tager lang tid og mange kræfter at skabe bæredygtig udvikling, alt imens "resultatet" synes uopnåeligt. Det kaster en træthed og apati af sig.

Behov for mere viden om UBU for voksne

DFS' interne pilotundersøgelse, som vi tidligere har omtalt, peger på et behov for en kvalitativ undersøgelse, der kan åbne feltet mere op med henblik på at identificere, hvordan folkeoplysningen forholder sig til begrebet bæredygtighed, og ikke mindst til at sætte ord på den tavse viden, der tydeligvis ligger i feltet. Hvad betyder det f.eks. når en forening udtaler, at bæredygtighed "ligger i DNA'et"? Hvilken betydning har det for både forståelsen af begrebet og det helt konkrete, praktiske og pædagogiske arbejde med det? Den tydelige selvforståelse af at sætte bæredygtighed højt, samtidig med at der ikke sættes ord på, hvad man forstår ved det, kalder på en systematisk undersøgelse af folkeoplysningens forståelse af og praktiske/pædagogiske bidrag til den bæredygtige udvikling. Med en sådan viden i hånden kan folkeoplysningen være med til at fremme den bæredygtige udvikling.

Et andet element, handler om at få flere kvantitative data, der kan afdække omfanget af bæredygtighedsaktiviteter, da vi med et sådant overblik mere præcist kan sige, om aktiviteterne øges over tid. For nuværende ved vi, at der foregår en masse - særligt i udviklingsprojekter, der afprøver nye metoder og målgrupper, og vi ved også, at der er et stadigt øget fokus på at integrere bæredygtighed i folkeoplysning og voksenundervisning, men vi ved endnu ikke, hvor stor en andel af den folkeoplysende praksis, der er relateret til bæredygtighed eller hvordan det bæredygtige fokus kommer til udtryk i hhv. den daglige drift og i udviklingsprojekterne.

Det er også vigtigt at kunne følge udviklingen. Vi er i en fase, hvor nye initiativer til kurser og aktiviteter spirer, men hvordan går det med dem? Tiltrækker de tilstrækkeligt med deltagere? Hvor mange? Og hvilke typer af deltagere? Overlever initiativerne og udvikler sig videre?

Politisk fokus og støtte

Folkeoplysningen kan og vil gerne tage ansvar for den bæredygtige dannelse af ikke mindst den voksne befolkning, men mangler viden, metoder og dermed ressourcer til at kunne arbejde målrettet med opgaven.

Det vil kræve tilførsel af økonomiske midler at indfri folkeoplysningens potentiale på området. Udviklingen af nye projekter, pædagogikker, fag og kurser indenfor UBU vil kræve flere ressourcer for organisationer og foreninger, end at gøre som de plejer. Dertil kommer at UBU, og bæredygtighed i det hele taget, er stadig nye begreber, som det for mange er rigtig svært at omsætte i sin undervisning. Der ligger et stykke udviklingsarbejde i at integrere nye tematikker og værdier i foreningens eller skolens arbejde.

Kort sagt: Der er behov for støtte i form af en tilførsel af økonomiske ressourcer, for at styrke og kvalificere folkeoplysningens arbejde med UBU for alle.

Vi foreslår

Partnerskabet vil sikre eller understøtte at

- alle partnere forpligter sig til at formidle gode cases og erfaringer på deres hjemmeside til inspiration for andre lokale aktører.
- UBU gøres til en del af det strategiske arbejde i de enkelte foreninger og organisationer
- DFS fortsat arbejder strategisk med bæredygtighed med fokus på en højere integration af bæredygtig (ud)dannelse. Som folkeoplysningens brancheorganisation kan DFS sætte en fælles retning for, og være motor i udviklingen i de folkeoplysende skoleformer og foreninger.
- der findes statslig og privat finansiering til et forsøgs- og udviklingsarbejde, som kan hjælpe os med at overkomme barriererne og forløse potentialet for UBU på folkeoplysningsområdet. Dette i samarbejde med de øvrige partnerskaber.

Ønske til politisk indsats

Hvis folkeoplysningens arbejde med UBU for alvor skal få flyvehøjde, er der behov for støtte til forsøgs- og udviklingsarbejde, kombineret med erfaringsopsamling/forskning og efteruddannelse.

Partnerskabet har på den baggrund udarbejdet et forslag til et idéprogram for bæredygtig dannelse, som vi håber at få politisk opbakning til. Partnerskabet vil endvidere afsøge muligheden for at få fondsstøtte til et sådant program.

I forslaget opsummeres de oven for beskrevne ambitioner, potentialer og barrierer.

Idéprogram for en bæredygtig udvikling med folkeoplysning og kultur som løftestang - Leave no one behind

Resumé: Folkeoplysningen og kulturlivet ønsker at bidrage yderligere til den grønne omstilling gennem initiativer, som understøtter borgernes bæredygtige dannelse; deres evne til at tage del i den grønne omstilling. Redskabet kunne være et fireårigt ide- og udviklingsprogram. Initiativet kunne være en vigtig og integreret del af regeringens tværgående indsats inden for UBU: Uddannelse i bæredygtig udvikling, som en række uddannelsespartnerskaber er med til at udmønte.

Hvad?

Som udløber af regeringens handlingsplan for Verdensmål, er der etableret en række partnerskaber for bæredygtighed og uddannelse. Herunder et partnerskab inden for folkeoplysning med deltagelse af bl.a. Danske Museer, Danske Biblioteker, AOF, FOF, Fora, LOF, DUF, DGI, Spejderne, Dansk Folkeoplysning Samråd, Højskolerne, Verdens Bedste Nyheder, Unesco og forskere med tilknytning til DPU. Partnerskabets arbejde er mundet ud i et ønske om at blive klogere på, og at vise, hvordan folkeoplysning og kulturliv kan understøtte det folkelige engagement og vores dannelse i forhold til den bæredygtige omstilling.

På den baggrund foreslås igangsat et forsøgs-, forsknings-, og udviklingsprogram, som skal fremme folkeoplysningens og kulturlivets bidrag til den bæredygtige omstilling. Ønsket er dels at sikre, at alle mennesker – også uden for det etablerede uddannelsessystem – får viden og værktøjer til at handle til fordel for en bæredygtig omstilling. At ingen lades tilbage på perronen. Dels at udvikle nye metoder, som skaber engagement og håb i arbejdet med at adressere klima- og biodiversitetskrisen, men også de øvrige problemstillinger, som Verdensmålene er udtryk for.

Målet er bæredygtig dannelse. At alle lærer at begå sig i forhold til andre mennesker og til natur og omgivelser. Folkeoplysningens potentiale for at nå alle borgere skal forløses.

Hvorfor?

De store kriser – kombineret med nu også krig i Europa – truer håbet. Truer vores tro på, at vi faktisk kan skabe en udvikling, som er bedre end den, en fremskrivning af den nuværende udvikling forudskikker. Hertil kommer, at der er fare for øget polarisering mellem generationer og mellem rig og fattig. Endelig skal der findes alternativer til en natur- og klimatung produktions- og forbrugskultur.

Folkeoplysningen og kulturlivets muligheder i den sammenhæng skal forløses og undersøges. Erfaringerne fra programmet vil blandt andet kunne bruges i forbindelse med en revision af kulturlivets forskellige lovgivninger, herunder folkeoplysningsloven. Men erfaringerne skal først og fremmest være med til at inspirere og videreudvikle fremtidens praksis inden for folkeoplysning og kulturområdet.

Hvordan?

Idéprogrammet vil rumme følgende elementer:

Støtte til forsknings- og vidensindsamling samt efteruddannelse

Hvordan bidrager folkeoplysningen og kulturlivet allerede til adresseringen af kriserne? Og hvordan kan bidragene forstærkes – til forskellige målgrupper? Efteruddannelse af medarbejdere er ligeledes afgørende, hvis de skal være klædt på til at uddanne og danne kursister og deltagere.

En øget mobiliseringsindsats

Hvordan kommer folkeoplysning og kulturliv til at spille en langt større rolle i udvikling af eksistentiel mening (som alternativ til den nuværende forbrugskultur, som ikke kan fortsætte)?

Støtte til forsøgs- og udviklingsarbejde med tilhørende erfaringsopsamling

Det kan bl.a. dreje sig om:

- nye veje inden for det pædagogiske, herunder med henblik på transformativ læring, uanset alder, uddannelsesbaggrund, socialklasser, køn etc.
- folkelige laboratorier og eksperimentarier, som i praksis viser hvorledes vi hver for sig og sammen, kan bidrage til en bæredygtig udvikling.
- nye metoder til involvering af udsatte og udgrænsede grupper i udvikling af praksis og demokrati til fordel for en bæredygtig omstilling
- initiativer, som understøtter det teoretiske og praktiskrettede fundament for bæredygtig dannelse.
- eksempler på, hvorledes de fysiske rammer kan spille sammen med det pædagogiske til fordel for endnu bedre undervisning i bæredygtig omstilling.
- grønne folkeoplysende og kulturelle initiativer, som skaber nye alliancer mellem generationerne
- samarbejder på tværs af f.eks. folkeoplysning, kultur og erhverv, ikke mindst med henblik på at få ånd og hånd til at følges af; til at få både hjerte og hjerne med i den grønne omstilling.
- Initiativer, som understøtter det politiske handlemod

Organisering

Der etableres et uafhængigt bevillingsudvalg. Hertil knyttes et sekretariat og et videnscenter, som bistår med erfaringsudvikling og erfaringsformidling (centeret kan være knyttet til et universitet. Eller til Kulturens analyseinstitut). Organiseringen tilpasses og integreres i forhold til de øvrige partnerskabers arbejde med uddannelse og bæredygtighed. International forskning og viden, bl.a. i regi af UNESCO og delmål 4.7, inddrages.

Krav til de støttede projekter

- Medfinansiering
- Tværgående (nye samarbejdsrelationer)
- Høj grad af forankring og formidling af erfaringer

Den kommende fase i Partnerskabets arbejde

Partnerskabet vil:

- udvide kredsen af deltagere i partnerskabet med henblik på at få alle dele af folkeoplysningen med
- understøtte de enkelte medlemmer i at opstille konkrete mål for arbejdet med UBU
- forsøge at sikre politisk opbakning til et forsøgs- og udviklingsarbejde (se ovenfor).
- Forsøget at skaffe fondsmidler til ovenstående, gerne i samarbejde med de øvrige UBU-partnerskaber.

Litteraturliste

Følgende litteratur er udvalgt med vægt på nyere publikationer og ud fra relevans i forhold til folkeoplysning for bæredygtig dannelse.

Litteratur fra folkeoplysningens organisationer:

Danmarks Biblioteksforening: Bibliotekernes Verdensmåls erklæring:
<https://db2030.dk/verdensmaalserklaering/>

Dansk Folkeoplysnings samråd: Telefoninterviewundersøgelse af bæredygtighed indenfor folkeoplysningen: <https://dfs.dk/nyheder/nyheder/folkeoplysningen-er-i-fuld-gang-med-baeredygtighed/>

Danske Museer: Temanummer om bæredygtighed: <https://www.danskemuseer.dk/nyt-nummer-tema-om-baeredygtighed/>

Foreningen af Folkehøjskoler i Danmark:
<https://www.hojskolerne.dk/nyheder/2021/apr/groenne-fag-slaar-roedder-i-hoejskoleskemaet>

Foreningen af Folkehøjskoler i Danmark: Pilotundersøgelse af bæredygtig dannelse på de danske folkehøjskoler, januar 2022. (Notat, endnu ikke publiceret)

Anden relevant litteratur:

Aremark, Jacob, m.fl., Center for væredygtighed (2021). *Væredygtighed – indersiden af bæredygtighed*. Dafolo Forlag.

Belling, Lone med Leif Frandsen (2017). *Bæredygtig Dannelse – skitser til en empirisk verden*. Forlaget Dafolo

Christensen, Suna (2019). *Bæredygtig Undervisning*. Aarhus Universitetsforlag

Højholt, Andy & Thomas Ravn-Pedersen (2021): *Håbets og handlingens pædagogik – undervisning i Verdensmål og bæredygtighed*, Hans Reitzels forlag

Kemp, Peter (2005). *Verdensborgeren - som pædagogisk ideal*. København: Hans Reitzels forlag.

Lysgaard, Jonas Andreasen; Maribo, Petra Welling; Albers, Simone: *Sustainable Bildung – Danish Folk high School teachers in times of change*. Findes i 'The Nordic Folk High School Teacher'. red. Johan Lövgren; Jonas Lysgaard; Rasmus Kolby Rahbek; Anders Hallqvist. LIT Verlag, 2021

Lysgaard, Jonas Andreasen: *Bæredygtig udvikling og folkehøjskoler*. Artikel s. 226-241 i antologien 'Bæredygtighedens pædagogik' (red. Lysgaard & Jordt Jørgensen) Frydenlund Academic, 2020.

Lysgaard, Jonas Andreasen & Nanna Jordt Jørgensen (red): *Bæredygtighedens pædagogik – forskningsbaserede bidrag*. Frydenlund Academic, 2020

Læssøe, Jeppe: *Bæredygtighed, social læring og forandringsagenter.* Artikel s. 140-158 i antologien 'Bæredygtighedens Pædagogik' (red. Lysgaard & Jordt Jørgensen.) Frydenlund Academic, 2020.

Læssøe, Jeppe: *Den sovende kæmpe: uddannelse og læring som del af bæredygtig omstilling.* Artikel s. 97-108 i 'Livet efter væksten: samfundsvisioner i en omstillingstid' (red. / John Holten-Andersen; Marie Holt Richter; Anne Grete Claudi Jensen; Stig Melgaard; Rahel Wolff; Janek Eskildsen; Kristine Holten-Andersen). Hovedland, 2016.

Læssøe, Jeppe: *Folkeoplysning om bæredygtig udvikling: en historie om afradikalisering og bagvedliggende uklarheder.* Artikel s. 119-150 i 'Økologisk modernisering på dansk: brud og bevægelser i miljøindsatsen' (red. Jesper Holm; Lars Kjerulf Petersen; Jeppe Læssøe; Arne Remmen; Carsten Jahn Hansen.) Frydenlund Academic, 2007.

Læssøe, Jeppe: *Evaluering af Grøn Guide ordning 1997-2000:*
<https://www2.mst.dk/udgiv/publikationer/2001/87-7944-559-4/html/helepubl.htm>

Rahbek, Rasmus Kolby (red): *Demokratisk dannelse – højskolen til debat,* KLIM, 2016

Folkeoplysningen i et historisk perspektiv

Fri vilje, læring og fællesskab kunne være det korte svar på, hvad folkeoplysning er. Det er frie mennesker, der lærer sammen, i fællesskab og på eget initiativ. Det lidt længere svar er, at folkeoplysning er en af de vigtigste dannelsesarenaer, vi har i samfundet. Den er både idé og praksis og går både til folket og fra folket, fra oplysere til deltagere og fra deltagere tilbage i en levende vekselvirkning. Det er en praksis og en proces mellem individ og fællesskab, mellem autonomi og det almene, hvor deltagerne udvikler evnen til at indgå i samfundet. Både forstået som den tolerance og forståelse, som er afgørende for et velfungerende fællesskab, og den viden om de rettigheder og den indflydelse, man som borger har i et demokratisk samfund. Med andre ord bidrager folkeoplysning på den ene side til, at borgeren bliver en handlingsorienteret samfundsborger, der står på egne, mere solide ben, og på den anden, at samfundets sammenhængskraft styrkes, og samfundet bliver bedre for flere.

Dette er folkeoplysningens rolle. Hvordan vi er kommet hertil, er en lang og begivenhedsrig fortælling, men nogle principielle nedslagspunkter skal her nævnes.

Vækkelse til et folk og dannelse til foreningskultur

I 1814 blev der med almueskoleloven åbnet mulighed for at oprette aftenskole for unge, der ønskede færdigheder i regning, skrivning og "anden nyttig undervisning", og i 1829 blev Folkeoplysning et offentligt kendt begreb, da den første aftenskole blev åbent.

Med Grundlovens stadfæstelse af forsamlingsfriheden og borgernes frie ret til at stifte foreninger kunne et egentligt civilsamfundsbaseret forenings- og organisationsdemokrati begynde at udvikle sig, og i den sidste tredjedel af 1800-tallet så en bred vifte af foreninger dagens lys; foreningsforeninger, sangforeninger, andelsforeninger, brugsforeninger, landboforeninger, fagforeninger, m.m., som ofte havde folkeoplysning og undervisning på programmet.

Sideløbende så vi opkomsten af de folkelige og sociale massebevægelser som f.eks. bondebevægelsen, arbejderbevægelsen, kvindebevægelsen og gymnastikbevægelsen, som har præget samfundsudviklingen lige siden.

Højskolebevægelsen var centrum i hele denne udvikling. Den første danske højskole blev grundlagt i Rødding i 1844, og kort efter spredte skoleformen, bygget på N.F.S. Grundtvigs tanker, sig til både Danmark og Skandinavien. Grundtvigs projekt var, skarpt skåret, at danne den danske bondestand til den ny samtid, altså demokratiets opkomst i Europa. Centralt stod sammentænkningen af det menneskelige, det nationale og det universelle samt den levende vekselvirkning, ikke bare mellem lærer og elev, men også mellem hånden og ånden, fortid og nutid og mellem frihed og orden. Resultatet skulle blive en vækkelsesbølge af almuen og samlingen af Folket. Vækkelsen til et folk gav bl.a. grundlaget for en ligeværdig og tillidsfuld dialog. Almuen fandt ud af, hvad de selv var værd i det, at højskoleopholdet ikke bare afstedkom evner inden for det praktiske og boglige, men endnu vigtigere skabte mod og evner til at skabe forandringer sammen med andre, f.eks. de ovennævnte andelsforeninger.

Et bolværk mod besættelse, kontrol og fanatisme

De danske oplysningsforbund, som de fleste i dag kender som aftenskolerne, blev oprettet fra starten af 1920'erne med Arbejdernes Oplysningsforbund, AOF, som det første i 1924. Men det var pudsigt nok 2. Verdenskrig og Danmarks besættelse, der blev anledning til oprettelsen af en lang række oplysningsforbund og amatørkulturelle foreninger samt Dansk Folkeoplysnings Samråd i 1941. Danskerne havde fået den fri forsamlings- og oplysningskultur ind under huden, og oprettelsen af de mange foreninger var et vigtigt redskab mod truslen fra besættelsesmagts kontrol.

Efter krigen stod man med det store spørgsmål om, hvordan man kunne undgå en gentagelse og skabe et bolværk mod fanatisme og hadefuldt og opsplittende retorik fra magthavere. Her var demokratisk dannelse det centrale svar, og især højskolerne med Hal Koch og Krogerup gik i spidsen. Hos Hal Koch gled Grundtvigs tanker om det nationale og religiøse i baggrunden til fordel for dannelsen til det menneskelige og nationale borgerskab. Demokrati blev det primære ideal, hvor Folket tidligere var det. Det var på dette tidspunkt, at demokrati blev noget, vi for alvor var fælles om, og i dag er demokratisk dannelse, sammen med folkeoplysning og livsoplysning de tre grundpiller i højskolernes hovedsigte.

Kreativitet, identitet og demokrati i praksis

I dag er både aftenskoler og højskoler heldigvis omdrejningspunkt for et mere fornøjeligt sigte end et bolværk mod fanatisme, men yder ikke desto mindre stadig værn mod isolation og ensretning med deres kæmpe palette af tilbud til en lige så stor palette af forskellige danskere, som skaber og oplever i fællesskab. I løbet af 60'erne og 70'erne gled fokus fra den almene dannelse, foredrag og studiekredse over i de kreative fag samt gruppearbejde og projekter. Centralt stod kursisternes identitetsøgning gennem æstetiske processer. Muligheden for at udtrykke sig gennem fotografi, drama, musik, kunst og kunsthåndværk.

Hvad der også gjorde sig gældende, var ungdomsoprørets fokus på eksperimenter og demokrati i praksis. Man vendte sig væk fra blot at høre på koryfæerne til at arbejde med livsformer, samværsformer og medbestemmelse. Eleverne blev inddraget – de skulle selv gøre rent og være med til at lave mad, og til tider producere fødevarerne, og samvær blev en del af formålet.

En mulig fjerde bølge?

70'erne var også et årti, hvor man eksperimenterede med alternative svar på fødevarer, energi og økonomi. Dette foregik overalt i samfundet, men især blandt højskolerne var der en række pionerer, der byggede vindmøller, lavede jordvarmeanlæg, interesserede sig for økologi og diskuterede grænser for vækst.

Igen i dag kan man se, at højskolen er en del af bevægelsen omkring klima, naturforbindelse og især bæredygtig dannelse – stadig med fastholdelse af demokrati og medborgerskab som centrale begreber. Netop folkeoplysningens frie form og pædagogik, fraværet af eksaminer og karakterer, de fysiske rammer og det levende fællesskab skaber noget nær de perfekte præmisser for at udvikle de samme evner som Grundtvigs dannelse af almuen: nye praktiske færdigheder koblet med dyb, aktuel viden og allerstørst, erfaringen med at kaste sig ud i nye ting sammen med andre, se at man kan, og dyrke tilliden til ens egen evne til at skabe forandring.

Folkeoplysning og bæredygtighed

For 30 år siden skrev Lester Brown, den daværende leder af World Watch Institute, i konklusionen af rapporten 'Verdens tilstand 1992':

"Indtil nu har samfundet betragtet miljørevolutionen omtrent som en sportsbegivenhed – én hvor tusinder af mennesker sidder på bænke og ser til, mens kun en håndfuld er ude på banen og aktivt forsøger at påvirke kampens resultat. I dette tilfælde afhænger succesen af, om vi fjerner de imaginære barrierer, der adskiller tilskuere fra spillerne, så vi alle kan blive involveret. At redde verden er ikke nogen tilskuersport"

Fem år før havde FN-kommissionen for miljø og udvikling udgivet den såkaldte Brundtland-rapport, som introducerede begrebet bæredygtig udvikling. Heri blev det understreget, at den miljømæssige bæredygtige udvikling ikke kan isoleres fra, men må ske i sammenhæng med den økonomiske og sociale bæredygtige udvikling. Den understregede også, at vi ikke kun må handle ud fra, hvad der er godt for mig her og nu, men være bevidste om og tage hensyn til konsekvenserne af vores handlinger for andre mennesker, for kommende generationer, og for livet andre steder på jorden.

Hvis ansvaret for dette udvidede almenhensyn alene varetages af de offentlige myndigheder i samspil med videnskaben og virksomhedernes teknologiske innovation, bliver borgerne placeret i den passive tilskuerrolle, som Lester Brown advarede imod, eller – endnu værre – fastholdes de i en forbruger-attitude, hvor de reagerer negativt på almene hensyn til bæredygtighed ud fra deres egne umiddelbare interesser.

Det er for at modvirke det og for at fremme befolkningens aktive engagement og medvirken til bæredygtige omstillinger, at folkeoplysningen er afgørende. Som beskrevet oven for har folkeoplysningen historisk spillet en vigtig rolle i krisetider. Med nødvendigheden af bæredygtig omstilling er folkeoplysningen ikke mindre vigtig i dag. Dens opgave er ikke at levere færdige etiske eller politiske svar, men at rejse spørgsmål, give alsidige input samt tid og rum til dialog for herigennem at fremme engagement, deltagelse og læring, som beforder udvikling i borgernes liv samtidig med, at det kvalificerer udviklingen af bæredygtige løsninger i samfundet som helhed.

Det er ikke en let opgave i og med, at bæredygtig omstilling indebærer, at vi såvel på individuelt som kollektivt niveau udfordres på vores vanlige tænkemåder, værdier, holdninger og praksisser.

På alle niveauer fra produktion, økonomi, teknologi til vores levemåder sammen og hver for sig, kræver bæredygtig omstilling transformativ læring. For at facilitere en sådan læring er der både brug for at støtte og styrke det igangværende udviklingsarbejde inden for de eksisterende folkeoplysende institutioner, og for forskning og eksperimenter med nye former for folkeoplysning.

Hos Grundtvig var folkeoplysning og livsoplysning forbundet. Denne sammenhæng fremhæves også af Løgstrup, som skrev om tilværelsesoplysning som mere end folkeoplysning om demokrati og den kultur, vi indgår i, idet den også omhandler oplysning om naturen og det kosmos, vi er

indfældet i. Med klimaforandringer og tab af biologisk mangfoldighed er denne kobling vigtigere end nogensinde. Vores tilknytning til naturen og overskridelse af snævert menneske-centrerede synsmåder er en vigtig del af bæredygtig dannelse, som aktuelt er under udvikling, men som fortsat må videreudvikles som integreret del af de folkeligt oplysende indsatser for bæredygtig udvikling.